

JANUSZ KORCZAK KORSZERŰSÉGE

SIMON MÁRIA

A korczaki felfogás abból a világképből indul ki, hogy a világ igazságtalan, rosszul berendezett, rosszul irányított. Ennek alapvető okát a felnőtt társadalomban kell keresni. A világ halad a megsemmisülés felé (Nietzsche-hatás), tele van irracionálizmussal, kiszámíthatatlansággal. Ebben a világban kell megtalálni a gyermekek helyét. Janusz Korczak ezt tartja a legfontosabb feladatnak, mert szerinte a gyermek, mint a legkiszolgáltatottabb, legérzékenyebb ember a legrosszabbul éli meg az igazságtalanságokat és a kiszámíthatatlan megrázkódtatásokat. Ebben a világban kell megkeresni a boldogulást. A gyermek, Korczak számára egyedül, megismételhetetlen, mint minden ember. Véleménye szerint több területen túlnő a felnőtteken, elsősorban érzékenységben és az igazságérzetében és spontaneitásában. Több szakíró szerint Korczak szinte vallásos tisztelettel közelít a gyermekekhez.

A korczaki felfogásban a nevelés emberek kölcsönös cselekvése és nem a felnőtt társadalom kizárólagos joga. A felnőttek zsarnoki uralmat gyakorolnak a gyermekek fölött. Teszik ezt abbéli meggyőződésükben, hogy ők minden titkok tudói. Az uralmi pozíció nem szolgálja a nevelést. Csak közösen lehetséges, vagyis felnőtt és gyermek, gyermek és felnőtt kölcsönös tevékenységével.

A felnőtt nem birtokosa a mindentudásnak és az igazságnak. Van tanulnivalója a gyermekektől. A felnőtt nagyobb élettapasztalata és tudása igen fontos

eleme a nevelésnek. Funkciója abban áll, hogy éppen ezek birtokában megértse, segítse, támogassa a gyermeket. A felnőtt abban segít, hogy a gyermek megvalósítsa önmagát. Erre természetesen nincsenek receptek, módszerek, mert minden gyermek és felnőtt egyedi és egyéniségének megfelelően kell bevonni a nevelésbe. Mindenkinek magának kell kialakítania a saját értékrendjét. Nincsenek kész sémák. A nevelés legfontosabb eleme az önnevelés. Ez vonatkozik a nevelési folyamatra mindkét szereplőjére, felnőttre, gyermekre egyaránt.

Léteznek-e polihistorok a 20. században? Igen, léteznek. Ilyen személyiség Janusz Korczak is, eredeti nevén Henryk Goldszmit. Lengyel asszimiláns zsidó értelmiségi család sarja. A 20. század első felében élt és tevékenykedett a gyógyítás, a pedagógia, az irodalom, az újságírás, a jogalkotás, a szociológia területén. Ezek alapján tekinthető polihistornak. A polihistori lét nem a modern ember jellemzője, hiszen a modern ember erőteljesen specializálódott egy-egy szakterületen belül is. A modern ember elsősorban szakember, aki egy szűk, meghatározott területre ért. Azonban a társadalmi életnek több olyan területe van, ahol óriási szükség van a sokoldalúságra. Ilyen a pedagógia. Nem elég jó szaknőnek lenni, ahhoz hogy valaki elmondhassa magáról, hogy jó pedagógus, sokféle ismeretre, képességekre, adottságokra van szükség. Ne feledjük, hogy a pedagógus elnevezés eredetileg pedagógos, azaz gyermekvezető. Ha valakire igaz az, hogy gyermekvezető, akkor ez Janusz Korczak, az orvos, a pedagógus, az író, jogalkotó. Polihistor. Polihistoriájának forrása az Ember szeretete és tisztelete. A korczaki felfogásban az Ember fogalmába természetesen a gyermek is értendő, hiszen a gyermek nem leendő felnőtt, hanem teljes értékű ember. Korczak alapvető szakmája a gyógyítás volt. Olyan orvos volt, aki pontosan tudta, hogy a fizikai gyógyítás nem működhet lelki gyógyítás nélkül. Olyan családból is származott,

ahol természetes volt az emberek és soruk iránti érdeklődés. Családjá mint asszimiláns zsidó család a lengyel ügy elkötelezettje is volt. Ne feledjük, hogy Lengyelország egy része az orosz birodalomhoz tartozott, így Varsó is. A lengyel ügy iránti elkötelezettség Lengyelország függetlenségét és a gazdasági, politikai reformok igényét jelentette.

Az elkötelezettség szó ismétlése nagyon fontos, mert Janusz Korczak egész életét meghatározta. Ez az egyik legjellemzőbb morális küldetése. Ez vezet a mártíriumhoz is. Elkötelezettnek lenni ügyek iránt, olyan ügyek iránt, amelyeknek társadalmi értelme, haszna van. Az ügy: a gyermekek.

A gyermekek, akiknek helyzete és értéke forradalmi változáson ment át a 19. század végén és a 20. században. A reformpedagógia azért tudott kialakulni, mert világossá vált, hogy nincs jövő gyermekek nélkül. A reformpedagógia képviselőinek gyermekfelfogása különböző. Sokféle társadalmi hatás alapján születtek meg a nézetrendszerek. Korczak mint liberális értelmiségi, kapcsolatba került Varsóban baloldali értelmiségi társaságokkal. Ezek a társaságok rendszeresen hírt adtak a modern pedagógiai irányzatokról. Innen szerezte első információit Korczak is a reformpedagógiáról. A gyermekek sorsa iránti érdeklődése annak is köszönhető, hogy diákként a Jótékonyági Társaság Ingyenes Olvasótermében ingyen dolgozott és tanított gyermekeket. Már ekkor kritikusan szemlélte az iskolát és a nevelés egészét. Kezdő orvosként Varsó szegény negyedének kórházában dolgozott, ahol találkozott a szegény gyermekekkel. Már ekkor mély tiszteletet érez a gyermekek iránt. A szegény gyermekkel való „szembesülés” katartikus élmény. Korczak világosan látja, hogy abból a helyzetből kifolyólag, hogy gyermek, sok hátrány éri, a felnőtt társadalom nem tekint partnernek. Az természetes, hogy a felnőttek kötelessége ellátni a gyermekeket, de ez nem azt jelenti, hogy tisztelik is és az Embert látják benne. Ha ezt a hátrányos helyzetet még a szegénység is súlyosbítja, ez katartikus egy orvos számára, aki látja a kiszolgáltatottságot és a tehetetlenséget. 1906–1910 között Varsó egyik munkáskerületének a kórházában dolgozott. Ezen évek alatt nemcsak a

beteg gyermekek testével, hanem lelkével is törődik. Interdiszciplinárisan gondolkodik. Tanulmányozza a gyermeki pszichét és megéri annak specifikumát. Mélyen átélte a beteg gyermekek lelki állapotát és nagyra becsülte a beteg gyermekek életért folyó harcát és nem utolsósorban halálhoz való viszonyát. Már ekkor foglalkoztatja a gyermekek joga avagy jogfosztottsága:

„A gyermekek alaptörvényére, Magna Charta Liberalitására hivatkozom. Talán van több is, de az alábbi három alaptörvényt találtam:

1. a gyerek joga a halálhoz
2. a gyerek joga a mai naphoz
3. a gyerek joga arra, hogy olyan legyen, amilyen...” (1.)

Eredetileg pszichiáternek készült, de végül a gyerekgyógyászat mellett döntött.

Nem volt teljesen érintetlen az orvosi hivatást illetően, hiszen apai nagyapja is orvos volt a zsidó kórházban. Rendszeresen látogatja az árvaházakat is. A gyermekek iránti elkötelezettsége vezet el a nyári táborokban vállalt nevelőséghez. Lengyelországban a 19. század végén Gyermeknyaralató Társaság működött és ennek munkájában vett részt Janusz Korczak.

Már mint kezdő értelmiségi ismeri a gyerekek fizikai, biológiai fejlődését és a gyerekközösségek működését. Rendkívül szerencsés egybeesés. A nyári táborokat szegény zsidó és lengyel gyerekek számára szervezték. Korczak itt fontos megfigyeléseket végzett nemcsak a gyerekek fizikai állapotát, hanem szellemi, közösségi működésüket illetően is. Sokok tapasztalatot szerez és ezeket írásban közre is adja. Így körvonalazódnak pedagógiai elvei és módszerei.

„Sokat köszönhetek a nyári táboroknak. Itt találkoztam először gyermekcsoportokkal és tanultam meg önálló munka során a pedagógiai gyakorlat ábécéjét.

Illúziókban gazdagon, tapasztalatokban szegényen, szentimentálisan és fiatalon azt hittem, sokat tehetek, mert sokat kívántam elérni.

Azt hittem, hogy könnyű a gyermekek szeretetét és bizalmát elnyerni, hogy vidéken a gyermekeket teljesen szabadon kell élni hagyni, hogy az én kötelességem csak az, hogy minden gyermekkel szemben egyforma legyek, és azt hittem, hogy így jóindulattal valamennyi kis bü-

nözében gyors bűnbánatot ébreszthetek...” (2.)

A tábori élet legfontosabb eleme a napi élet megszervezése. Ez nemcsak azt jelenti, hogy programokat kell szervezni és enni adni, illetve tisztálkodási lehetőségeket nyújtani. A tábor szervezett egység, ahol szabályok működnek, ahol törvények születnek és természetes kompromisszumok. Nem parancsokról van szó, hiszen nem a hadsereg táborai voltak ezek, ahol természetes a parancsuralmi rend. Itt a gyerekek napi tevékenységét kellett kialakítani, úgy hogy maguk a gyerekek is jól érezzék magukat. Korczak első nagy felismerése, hogy a tábor nem működhet a felnőttek parancsai szerint.

„Tíz éven át dolgoztam már mint korrepetitor – sem zöldfülű kezdő, sem újonc nem voltam a pedagógiai pályán, sok gyermekpszichológia-könyvet olvastam. Ennek ellenére tanácstalanul álltam a gyermekközösség kollektív lelkének titka előtt...” (3.)

A gyerekeket partnerként be kell vonni saját napi életük megszervezésébe. Talán ez az első lépés az önkormányzatiság felé vezető úton. Meg kell kérdezni a gyerekeket arról, hogy számukra mi a jó és mi a rossz és mit hajlandóak tenni azért, hogy a jó megvalósuljon és a rossz nem. Természetesen ehhez hosszú út vezet. A nyári táborok kiindulópontok voltak Korczak pályáján, olyanok, melyek az önkormányzatisághoz vezetnek. Persze itt sok szépirodalmi ihlettségű élmény is éri.

1910-ben a Zsidó Árvasegélyező Társaság elhatározta, hogy új árvaházat alapít. Ennek alapítását az is indokolta, hogy a korabeli árvaházakban szörnyű állapotok uralkodtak és talán ezen kívántak változtatni az alapítók. Dr. Isaak Eliasberg, a társaság titkára, jó nevű orvos, nem véletlenül Korczaknak javasolta ennek az új intézménynek a vezetését. Ő feladta orvosi praxisát és saját akaratából vállalkozik a feladatra, vagyis arra, hogy kialakítsa, megszervezi a Dom Sierotot, azaz a zsidó árvaházat. 2 év alatt Korczak javaslatai és a kor egyik leghíresebb lengyel építészének, Henryk Sztzyfelmann tervei alapján 1912-ben megnyílik egy kifejezetten gyerekek nevelésére megtervezett épületben, a Dom Sierot.

Árvaházban élni, ez egy meghatározott élethelyzet, amiben a gyerekeknek

boldogulni kell. Ebben kell őket segíteni és erre kell őket alkalmassá tenni. Természetesen nem arról van szó, hogy az árvaházi életre legyenek alkalmasak, hanem az életre. Képesek legyenek a kihívásokkal megküzdeni. Ahhoz, hogy ezt elérjék, szükséges a felnőttek támogatása. A felnőttek feladata ebben a folyamatban, hogy megértsék, támogassák a gyerekeket. Ez csak úgy lehetséges, ha a felnőttek képesek elfogadni a gyerekek különös világát. Korczak szerint ennek a világnak a különösségét függetlenség, mobilitás, gyors állapotváltozások, nagy belső szabadság jelenti. A felnőtteknek ezeket a sajátosságokat tudomásul kell venni, empatikusnak kell lenniük és meg kell tanulniuk ezen szempontok alapján felfogni, szemlélni és értékelni a környezetet. A gyereknek joga van ahhoz, hogy sajátos világát figyelembe vegyék. Tehát a gyerek ugyanolyan jogú, mint a felnőtt.

A Dom Sierotban folytatott működését megszakítja az I. világháború. Az orosz hadsereg tagjaként kénytelen bevonulni. Négy évet tölt el a háborúban. Ez a gyakorlati nevelő és szervező munkából jelentett kiesést. Gondolatai a gyerekek körül forogtak. A háború alatt születik meg az első pedagógiai könyve: *Hogyan szeressük a gyermeket* címen. Ő maga brosúrájának nevezi munkáját. Ez a világon a leginkább ismert, alapvető Korczak-mű. Magyarul is megjelent 1982-ben a Tankönyvkiadó gondozásában, Szilágyi Pál fordításában.

A háború befejezése után visszatér Varsóba és folytatja a Dom Sierotban a munkát. Ez azonban már egy más történelmi korszak. Igen komplikált periódusa ez a lengyel történelemnek, hiszen 150 év után kellett létrehozni egy egységes, független országot, kiteve a nagyhatalmak kénye-kedvének és harcolva a szovjet-orosz fegyveres támadás ellen. Tulajdonképpen 1921 márciusára rendeződtek a politikai viszonyok, elkezdődhetett az önálló lengyel fejlődés. Nagyon sok problémát kellett megoldani. Ami a lakosság demográfiai helyzetét illeti, a világháborúban sokan pusztultak el, sok árva gyerek maradt. Már 1919-ben Maria Rogowska-Falska, aki a Montessori iskolán vált nevelővé – létrehoz egy új árvaházat Nasz Dom néven, kifejezetten a háborús árvák számára. Ennek az intéz-

ménynek pedagógiai igazgatására Korczakot kérte fel, aki az árvaház orvosa is volt. A fronton ismerték meg egymást és Mariának szimpatikus volt Korczak pedagógiai felfogása és, aki ekkor már néhány éves gyakorlattal, tapasztalattal rendelkezett az intézeti munkával kapcsolatban.

MILYEN ELKÉPZELÉSEKEN ALAPULT EZ A MUNKA?

Módszerről nem beszélhetünk, megoldásokról beszélhetünk, amely megoldások mögött természetesen elvek is vannak, tehát nem pragmatizmusról van szó:

„Az eszmei környezet.

Hósiessége nem a fennmaradáshoz szükséges lelki erőben, hanem a lendületben, az iramban, a hévben nyilvánul meg. Itt nem robotolnak, hanem örömmel dolgoznak. Alkotnak, nem várakoznak. Nincs kényszer, van önkéntesség. Nincsenek dogmák, vannak problémák. Nincs megfontoltság, van hév, lelkesedés. Fékezője a piszkos dolgoktól való undor, az erkölcsi esztétizmus. Előfordul, hogy néhány percig gyűlöl, de a megvetés idegen tőle. Toleranciája nem saját meggyőződésének bizonytalanságát jelzi, hanem az emberi gondolat tiszteletét és az örömet, hogy a szellem szabadon szárnyalhat különböző magasságokban, különböző irányokban keresztezik egymást, leszállva, majd ismét felemelkedve betöltik a mindenséget. Tetteiben bátor, az idegen kalapácsütések visszhangját mohón szívja magába és kíváncsian várja az új csodák, új ismertetek, hibák, kérteltek, igénylések és tagadások holnapját.” (4.)

A fő elemei ennek az ars poétikának a következők: lendület, dolgoznak, önkéntesség, problémák, lelkesedés, erkölcsi esztétizmus, tolerancia, gondolat, öröm, szellem szabadsága, nyitottság. Szigorú bírálat alá veszi a kispolgári életforma gyermek felfogását. Bírálja annak szigorú dogmatizmusát és ebből fakadó nevelési elveit. Szerénységre int minden felnőttet, lehet az szülő, nevelő. Úgy véli, hogy a felnőttek kitalálták a „gyerekség uniformisát” (5.) és azt hiszik, hogy a gyerekek ezért tisztelik és szeretik őket. Tulajdonképpen hálát várnak és még jól is érzik magukat ebben a helyzetben.

„A felnőttek nem bölcsek.

A felnőttek nem jók.

A felnőttek hazudnak.” (6.)

Azt a tanácsot adja azoknak, akik gyerekekkel foglalkoznak, hogy ezt a munkát ne jótékonykodásból végezzék, hanem önmegvalósításuk részeként. Először önmagukat ismerjék meg. Mit jelent ez? Mérje fel képességeit, legyen önmaga és keresse a maga útját. Ha végigjárta ezt az utat, akkor kezdheti a gyermekek megismerését és nevelését. Nem követelni kell, hanem nagyon alaposan megismerni a gyerekeket és így lehet nevelni, képezni. Mindig azt kell szem előtt tartani, hogy milyen lehetőségek vannak a gyerekekben. „Nem az a fontos, hogy minek kell lennie, hanem az, hogy mi lehet...” (7.)

Az őszinteség, a jól neveltség, a szabadság, harmonikus szellemi, lelki erő. Ezek azok a célok, amiket el akart érni neveltjeinél.

„Harmónia, szabad kibontakozás – ez a parancsolat.” (8.)

Alapvető a korczaki felfogásban az, hogy a gyermeknek joga van akarni, elvárni, érezni, nőni, kibontakozni. A nevelő ebben segítőtárs. Az árvaházban a gyerekek és felnőttek együttélésének új modelljét alakította ki. A nevelési környezet pedig a családi szellemet jelenti, amit minden szereplőnek tudomásul kell venni. Ez az elv az árvaházi életre is vonatkozik. A Dom Sierot életének megszervezésének nehézségeiről önkritikusan beszámol.

Fő alapelve, a személyiség feltétlen tisztelete nem sérülhetett. Ennek az elvnek szem előtt tartása rendkívül nehezítette Korczak munkáját. Már a speciálisan megépített, korszerű épület is gondot okozott, mert a rossz, rendetlen körülmények közül érkező vadócok nem értékelték, sőt ellenálltak. Tiltásokat hallottak, amelyek értelmét nem látták. Egy évig tartott, amíg az események és a lassan kialakuló tradíciók eredményeképpen működőképes közösség alakult ki. A közösség alatt a gyerekek és a nevelők együttműködése értendő. Az árvaház életének a legfontosabb elemei a következők voltak:

- A tábla
- A levélszekrény
- A polc
- A talált tárgyak szekrénye
- A zsidóruháruhá

- A söprűakasztó
- A védnökbizottságok
- A gyűlés
- Az újság

A társadalmi bíróság

Ezek az elemek a demokrácia és önkormányzat kialakításának eszközei. Az önkormányzatiság, demokrácia alapja a korczaki árvaházban a tulajdon, munka, tanulás. Talán a legfontosabb: az önnevelés. Az árvaházban semmit nem adnak készen.

Így ír a Megbocsátás című munkájában 1919-ben:

„Mi semmit nem adunk nektek. Nem adunk nektek Istent, saját munkával, a lelketekben kell megtalálni. Nem adunk nektek hazát, saját szívetekben és gondolataitokban munkával kell megtalálni. Szeretetet sem adunk nektek, nincs szeretet megbocsátás nélkül. A megbocsátás – ez munka, hatalmas munka, amelynek folyamán mindenkinek saját magának kell lépéseket tenni. Mi csak

egy dolgot adunk nektek, vágyat a jobb élet iránt, ami most nincs, de valamikor lesz, vágyat az őszinteség és az igazság iránt. Lehet, hogy ez a vágy Istenhez vezet titeket, segít megtalálni a Hazát és a Szeretetet”.

Mond-e bármit is a 21. század elején a majdnem 100 évvel ezelőtt pályáját kezdő orvos, nevelő (ahogy önmagát nevezte) a pedagógusnak?

Önmegvalósítás, tolerancia, egész életen át tartó tanulás, partnerség tanár és diák között, demokrácia, önkormányzatiság, interdiszciplináris szemlélet, jogok (személyiségi, gyermeki).

Íme néhány kiragadott fogalom a mai modern életből, amelyek a korczaki pedagógiai nézetek és módszerek alapvető elveit jelentik.

Janusz Korczak rendkívül sokrétű tevékenységet folytatott. Tanított főiskolán, szerkesztett gyerekeknek szóló újságot, írt szépirodalmi műveket, a varsói rádióban rendszeresen válaszolt a gyere-

kek leveleire. Életének utolsó éveit a varsói gettóban, ahova bekerült a gyerekekkel együtt, ahol emberi világot próbált varázsolni a gyerekek köré, majd mártírumsága, amit felvállalt, azaz a koncentrációs táborba, a gázkamrába megy a gyerekekkel, mind az elkötelezettség a gyermek mellett.

„Az az út, amelyen én haladtam célom felé, sem a legrövidebb, sem pedig a legkényelmesebb, számomra mégis a legjobb, mert a saját utam.” (9.)

IRODALOM

Janusz Korczak: *Hogyan szeressük a gyermeket.* Tankönyvkiadó, Budapest, 1982. (1) 38. old.; (2) 192. old.; (3) 199. old.; (4) 55. old.; (5) 82. old.; (6) 83. old.; (7) 132. old.; (8) 133. old.; (9) 127. old.

Janusz Korczak magyarul megjelent, valamint róla írott magyar nyelvű munkák bibliográfiája megtekinthető a www.korczak.iweb.honlapon.